

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Бойко Ігор Йосипович,
доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри історії держави,
права та політико-правових учень
юридичного факультету,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, Україна, м. Львів
e-mail: boyko.ist@ukr.net
ORCID 0000-0002-6841-0271

doi: 10.21564/2414–990x.145.162212

УДК 343.241

ІСТОРИКО–ПРАВОВА ОЦІНКА ІНКОРПОРАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО СКЛАДУ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ

Проаналізовано передумови інкорпорації західноукраїнських земель до складу Австрійської монархії в другій половині XVIII ст. та дано історико-правову оцінку. Зазначено, що приєднання західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії було типовим для епохи європейського абсолютизму актом інкорпорації, який переслідував визначену стратегічну мету австрійського уряду: розширення і зміцнення австрійських кордонів та покращення сполучення між австрійськими провінціями. Акцентовано на тому, що західноукраїнські землі у складі Австрії та Австро-Угорщини були роз'єднані з українськими землями, які перебували у складі Російської імперії. Захоплення й утримання Австрійською монархією західноукраїнських земель унеможливило створення української державності, розвиток українського права, культури тощо.

Ключові слова: інкорпорація; західноукраїнські землі; Австрійська імперія; Австро-Угорщина; історико-правова оцінка.

Бойко І. І., доктор юридических наук, професор, заведуючий кафедрой истории государства, права и политико-правовых учений юридического факультета, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина, г. Львов.

e-mail : boyko.ist@ukr.net ; ORCID 0000-0002-6841-0271

Історико-правова оцінка інкорпорації западноукраїнських земель в состав Австрійської імперії во второй половині XVIII століття

Проанализированы предпосылки инкорпорации западноукраинских земель в состав Австрийской монархии во второй половине XVIII века и дано историко-правовую оценку. Отмечено, что присоединение западноукраинских земель в состав Австрийской империи было типичным для эпохи европейского абсолютизма актом инкорпорации, который преследовал определенную стратегическую цель австрийского правительства: расширение и укрепление австрийских границ и улучшения сообщения между австрийскими провинциям. Акцентировано на том, что западноукраинские земли в составе Австрии и Австро-Венгрии были разобщены с украинскими землями, которые находились в составе Российской империи. Захват и удержание Австрийской монархией западноукраинских земель делало невозможным создание украинской государственности, развитие украинского права, культуры и тому подобное.

Ключевые слова: інкорпорація; западноукраїнські землі; Австрійська імперія; Австро-Венгрія; історико-правова оцінка.

Постановка проблеми. Однією з умов успішного розвитку України, її європейської інтеграції та утвердження як демократичної і правової держави є вивчення й урахування історичних уроків національного державотворення. Узагальнення та використання історичного досвіду становлення та розвитку держави і права України є основою формування свідомого патріотизму, активної громадянської й державної позиції. Успішне державотворення в сучасній Україні можливе завдяки розуміння українським народом цінності національної держави, важливості єдності народу і зростання національної свідомості задля її розвитку, усвідомлення кожним громадянином України відповідальності за долю своєї Вітчизни. Ця теза є ключем для розуміння соціально-політичної ситуації в сучасній Україні у зв'язку з агресивною антиукраїнською політикою і бойовими діями на Сході України.

У сучасних умовах важливо уважно вивчити державно-правову спадщину різних регіонів України, які впродовж тривалого часу, з одного боку, не розвивалися в єдності, не мали спільної правової системи, а з іншого – відстоювали свою самобутність, етнічну та правову ідентичність і прагнули до об'єднання. Перебування українських земель у складі іноземних держав в різні історичні періоди значною мірою негативно позначилося на менталітеті українського народу: динамізм, мінливість, суперечливість політичних орієнтацій суб'єктів влади та різних соціальних груп, нерозуміння глибини подій, що відбуваються в державі та суспільстві, індивідуалізм, тенденція до взаємної боротьби, популізм, надмірна емоційність, уразливість тощо. Сьогодні необхідне сучасне національне відродження, сутність якого полягає у відмові від почуття меншовартості та національної неповноцінності, яке прищеплювалось нашими ворогами віками і призвело до втрати історичної пам'яті, національної гідності та гордості, що сьогодні загрожує не тільки нашій культурі, але й взагалі нашому майбутньому [10, с. 400].

Значний інтерес викликає історико-правовий аналіз і оцінка інкорпорації західноукраїнських земель (Галичини, Буковини і Закарпаття) до складу Австрійської монархії в другій половині XVIII ст. Специфікою західноукраїн-

ських земель була довготривала відірваність від основної частини українських земель – Наддніпрянської України і перебування у складі іноземних держав. Для історичного обґрунтування анексії українських земель окупаційні держави поширювали всілякі псевдонаукові концепції про «неукраїнський характер» західних земель України, «незрілість українського народу до самостійного державного життя», навіть заперечували саме існування української нації. Ці концепції стосувалися всіх частин західноукраїнських земель (Галичини, Буковини та Закарпаття).

Метою статті є історико-правовий аналіз і оцінка інкорпорації західноукраїнських земель у склад Австрійської монархії в другій половині XVIII ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі деякі аспекти історико-правового аналізу інкорпорації західноукраїнських земель до складу Австрійської монархії в другій половині XVIII ст. проаналізовано у наукових працях українських вчених-правознавців, зокрема, В. Гончаренка (V. Honcharenko), Б. Тишика (B. Tyshchuk), М. Никифорака (M. Nykyforak), В. Кульчицького (V. Kulchytskyi), О. Сухого (O. Sukhyi), І. Настасяк (I. Nastasiak), Н. Панича (N. Panych), Х. Моряк-Протопопової (Kh. Moriak-Protoporova) та ін. Необхідно також відзначити наукові праці австрійських вчених К. Войцелки (K. Voitselka), У. Цольнера (U. Tzolner), Х. Швендейденвейна (Kh. Shvendeidenvein), Р. Марка (R. Mark) та ін., польських – А. Бонусяка (A. Bonusiak), М. Столярчука (M. Stoliarchuk), А. Дзядзя (A. Dziadzia), А. Каменського (A. Kamenskyi), С. Гродзіцького (S. Hrodzitskyi), Т. Ольховського (T. Olkhovskyi) та ін. Однак питання визначення історико-правової оцінки інкорпорації західноукраїнських земель до складу Австрійської монархії в другій половині XVIII ст. продовжують залишатися недостатньо вивченими.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, на межі XVIII–XIX ст. на українських землях відбулися значні соціально-політичні зміни, спричинені, насамперед, новою геополітичною ситуацією у тогочасній Центральній та Східній Європі. Політична анархія в Речі Посполитій, де конфедерати скинули з престолу свого короля, прискорила її поділи. Ослаблена війнами, внутрішніми суперечностями і шляхетською анархією, Річ Посполита була поділена між трьома монархічними державами – Австрійською монархією, Пруським королівством і Російською імперією. У 1771 р. відбувалися переговори Росії, Пруссії й Австрії щодо поділу Речі Посполитої, що закінчилися підписанням окремої декларації, яка забезпечувала трьом названим державам однакову участь у її розподілі. Її підписала 19 лютого 1772 р. австрійська імператриця Марія Терезія, 28 лютого – прусський король Фрідріх II, 5 березня – російська імператриця Катерина II. У 1793 р. відбувся другий поділ, а у 1795 р. – третій поділ Речі Посполитої, за яким вона припинила своє існування [3, с. 40].

У другій половині XVIII ст. до складу володінь Габсбургів Священної Римської імперії (з 1804 р. Австрійська імперія, з 1867 р. Австро-Угорщина) було анексовано 20 % українських земель.

Першим українським придбанням Австрійської імперії було Закарпаття (українські етнічні землі, розташовані на південних схилах Карпатських гір та в басейні річки Тиса, історична назва території сучасної Закарпатської області України), яке у другій половині X ст. перейшло до сфери впливів Київської держави – «Русі». Літопис відзначав участь білих хорватів у війнах київських князів проти Візантії та похід Володимира Великого на білих хорватів у 992 р. З того часу на Закарпатті закріплюється назва «Русь». Упродовж 1280–1320 рр. східна частина Закарпаття перебувала у складі Галицько-Волинської держави. Після припинення існування Галицько-Волинської держави Закарпаття відійшло до складу Угорського королівства. У період з 1526 р. до кінця XVII ст. відбувалися війни між Туреччиною і Австрією за територію Угорщини. У битві під Мохачем 29 серпня 1526 р. Османська імперія завдала нищівної поразки об'єднаному угорсько-чесько-хорватському війську. У 1526 р. східну частину Угорщини захопила Туреччина, західну і північну – Австрія, інша частина угорських земель увійшла до складу Трансільванії. Відповідно, у тому ж 1526 р. східна частина Закарпаття відійшла до Семиградського або Трансільванського князівства, західна – стала володінням австрійських Габсбургів. Основними адміністративно-територіальними одиницями Закарпаття у складі Габсбургської монархії були жупа і комітат. Існувало чотири жупи: Бережанська, Мармарошська, Ужгородська та Ужанська, керівниками яких були жупани, котрі призначалися угорським королем з вищої аристократії. У 40-х роках XIX ст. канцелярії, що здійснювали політичне керівництво, очолювали наджупани, а виконавчі функції перейшли до піджупанів, які підпорядковувалися наджупану, а також міністерству внутрішніх справ. Жупи підрозділялися на комітати, до яких входило 30–40 осіб (окружні начальники, секретарі, касири, землеміри, збирач податків та ін.). Найнижчою посадовою особою був староста села, який призначався землевласником. Після реформи (1764–1772 рр.) старости обиралися на один рік. Крім адміністративно-територіального поділу, в Закарпатті існував і територіально-економічний поділ на домінії. Останні об'єднували землі з містами і селами, які належали землевласнику, церкві та державі. До складу домінії входила система «ключів», які склалися з кількох фільварків. Відомими були такі домінії, як Ужгородська, Великобичківсько-Мармарошська (державна), Мукачево-Чинадіївська домінія графа Шенборна та ін. Місцевими органами самоврядування з обмеженими повноваженнями були так звані представництва, але наприкінці XVIII ст. вони практично перестали існувати. Замість них створювалося комітатське зібрання як нарадчий орган при жупані. Воно складалося переважно із представників заможних верств населення. Станом на 1848 р. більшість населення Закарпаття становили українці – 235 тис., угорці – 120 тис., словаки – 14, румуни – 65, німці – 10, євреї – 25 тисяч [1, с. 26].

Після першого поділу Речі Посполитої до складу Австрійської імперії було інкорпоровано й інші українські землі: Галичину – Руське воєводство (без Холмської землі), Белзьке воєводство (до Західного Бугу на півночі) та

частину Волині – західна частина Подільського воєводства (між лівими при-токами Дністра – Збручем і Стрипою) і південно-західна частина Волинського воєводства. Під поняттям «Галичина» до 1772 р. розуміли українські землі Руського і Белзького воєводств, поділених Австрією на 12 округів: Коломийський, Чортківський, Тернопільський, Бережанський, Перемишльський, Львівський, Станіславський, Золочівський, Жовківський, Самбірський, Стрийський, частина Сяноцького. Галичина була найбільшим надбанням з усіх західноукраїнських земель. Крім українських земель, до Австрії було приєднано і польські землі, зокрема, південна частина Краківського (з Освенцимським і Заторським князівствами) і Сандомирського воєводств. Станом на другу половину XVIII ст. дві третини (66 %) населення українських земель (Східної Галичини) становили українці, майже 20 % – поляки й приблизно 10 % – євреї [3, с. 41].

Після інкорпорації Галичини Габсбурги почали претендувати і на Буковину (назва походить від слов'янського слова бук) – українські етнічні землі, розташовані між середньою течією Дністра та головним Карпатським хребтом у долинах верхньої течії Пруту і Серету. У більш широкому розумінні цей історичний регіон охоплює все Буковинське Прикарпаття, Сучавське плато й прилеглу територію між Дністром і Прутом. Сьогодні на цій території розташовані: Чернівецька область України, частково Сучавський та Ботошанський жудці Румунії. Буковина упродовж X–XI ст. перебувала у складі Києво-Руської держави – «Русі», а після її занепаду в XII–XIV ст. була складовою Галицько-Волинської держави. Після припинення існування Галицько-Волинської держави Буковина з 1359 р. перебувала у складі Молдавського князівства. З середини XVI ст. (1564 р.) Північна Буковина разом з Молдавією опинилася під владою Туреччини. У результаті укладення Кючук-Кайнарджійського мирного договору 1774 р. (поблизу м. Сілістри у Болгарії) між Росією і Туреччиною Буковина була інкорпорована до складу Габсбургської монархії. На час приєднання Буковини до Австрії більшість населення становили автохтонні жителі краю – українці, а майже чверть частини – румуни [9, с. 44]. У 1774–1786 рр. Буковиною управляла військова адміністрація, яка підпорядковувалася командуванню у Львові та Надвірній військовій раді у Відні, а в 1786 р. Буковина була приєднана до Галичини як 19 округ. У 1849 р. Буковина була визнана окремим коронним краєм – герцогством. Станом на 1774 р. три чверті (75 %) населення Північної Буковини становили українці. Національні меншини представляли румуни, євреї та німці. У Південній Буковині українців проживало майже 40 % від загальної кількості жителів [3, с. 41].

Унаслідок третього поділу Речі Посполитої (1795 р.) до Габсбурзької монархії було приєднано північні частини Краківського і Сандомирського воєводств, Люблінське воєводство, частини Холмської землі й Мазовії. Їх назвали «ноюю», «пізнішою», «молодшою» чи Західною Галичиною. У 1803 р. вони ввійшли до складу Королівства Галичини та Володимирії під назвою земель Західної Галичини. Збільшення чисельності поляків у новоутвореному Королівстві спричинило міжнаціональні українсько-польські суперечності у Галичині [2, с. 48–49].

У 1772 р. австрійська влада створила новий коронний край – Королівство Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Затору (нім. Кцnigreich Galizien und Lodomerien mit dem GroЯherzogtum Krakau und den Herzogtymern Auschwitz und Zator, пол. Krynlestwo Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim i Księstwem Oświęcimia i Zatoru) як нову адміністративно-територіальну Габсбургської монархії, а відтак Австрійської імперії та Австро-Угорщини у 1772–1918 рр. Загальна площа приєднаних земель до Габсбургської монархії складала 83 тис. кв. км з населенням понад 2 млн. 340 тис. осіб. Новостворений коронний край «Галичини і Володимирії...» належав до найбільш густозаселених провінцій. Австрія застала Галичину у величезному занедбанні, без шкіл ... доріг ... великих міст ... промислу, торгівлі, з бідним цілковито закріпощеним польською шляхтою сільським населенням ... тому українське населення Галичини радо привітало окупацію Австрії, вірячи, що гірше ніяк не може бути [4, с. 137]. Українці мешкали в основному в селах. Поляки жили в кількох компактних сільських поселеннях Східної Галичини, а також у містах і містечках. Як і поляки, євреї мешкали і в містах, і в селах. За соціальною належністю більшість українського населення Східної Галичини були селянами. Найактивнішою верствою українського населення Східної Галичини було греко-католицьке духовенство. Привілейований прошарок Коронного краю (магнати і шляхта) складався винятково з поляків. За конфесійною належністю українці Галичини були здебільшого греко-католиками, а поляки – римо-католиками. У Східній Галичині українське населення складало 72 %, отже, переважну більшість [6, с. 21].

Коронний край «Королівство Галичини і Володимирії...» скорочено називали Галичиною. Територіального розмежування між Галичиною і Володимирією ніколи не було. Столицею провінції став Львів, хоча спочатку австрійська влада розглядала як варіанти Перемишль або Ярослав, які розташовані ближче до Відня. Адміністративні посади обіймала польська шляхта, хоча більшість населення краю становили українці. Окрім них на території Королівства існували чисельні єврейські та вірменські громади. Згодом українську частину почали називати Східною Галичиною з центром у Львові, а польську частину – Західною Галичиною з центром у Кракові. Поділ на Східну і Західну Галичину, який виник за часів Австрії, треба вважати умовним. За історичною традицією насправді називатися Галичиною могли тільки українські землі, оскільки назва «Галичина» походить від міста Галич – важливого політичного, економічного та культурного центру на західноукраїнських землях. Тому назва Галіція, Східна Галичина повинні поступатися місцем перед назвою, вживаною ще в першій половині ХІХ ст., – Галичина. Об'єднання польських і українських земель в одну адміністративну одиницю польська шляхта використала для здійснення своїх загарбницьких планів. Галичину вона розглядала тепер уже як частину єдиної польської території, як законний «польський стан посідання». Певна частина шовіністичної польської шляхти також не визнавала українців за окремий народ, а вважала їх частиною польського народу, заявляючи, що «Руси»

нема, що українці і поляки творять одну польську націю, керівники польського політичного проводу переконували в цьому австрійський уряд і місцеву адміністрацію. У такому шовіністичному дусі розглядалося питання про українську мову, яку деякі польські шовіністи вважали одним з діалектів польської мови. Шовіністично налаштовані польські політичні діячі доводили, що Галичина є територією змішаного населення, а тому належить до Польщі [5, с. 9–14]. Ці шовіністичні твердження тогочасної польської шляхти, на нашу думку, не відповідають історичній правді, оскільки Галичина від IX ст. була складовою частиною українських земель. Етнічний кордон між українським та польським населенням у той час умовно проходив по р. Сян.

У австрійській термінології захоплення Галичини отримало назву «ревіндикації», що означало повернення втраченого. Австрійська імператриця Марія Терезія 11 вересня 1772 р. підписала патент, за яким землі колишнього Галицького князівства проголошувалися частиною Австрії – як «поверненої землі з відновленими правами». У ньому зазначалося: «Ми, Марія Терезія, королева Угорщини, Чехії, Далмації, Хорватії, Славонії, Галичини і Лодомерії..., розглянувши нинішній стан Польщі, разом з двором російської цариці і прусського короля, прийшли до думки, що деякі провінції цього королівства, на які кожному з нас окремо належать здавна права, слід відокремити та відібрати край цей як частину належної віддавна нам території...». У «Інструкції у справі перейняття влади» (1772) вказувалося стосовно розповсюдження дії імператорського патенту таке: § 6. Патент повинен бути розвішаний на усіх міських брамах...; § 11. У всіх місцевостях зняти герби Польської держави і вивісити імператорсько-королівські...; § 25. Староства і війтівства, належні колишній державі забрати...; § 26. При виконанні інструкції потрібно враховувати локальні особливості...» [7, с. 87].

Водночас австрійський уряд подумав і про створення свого обґрунтування так званої «правомірності» інкорпорації цієї території. Керуючись рекомендаціями прусського короля Фрідріха II і керівника російської зовнішньої політики графа М. Паніна, австрійський канцлер А. Кауніц доручив розшукати в австрійських архівах матеріали, які могли б «виправдати акт поділу Речі Посполитої та участі в ньому Австрії». Це завдання виконали придворний радник Т. Розенталь, чеський архіваріус А. Коллар і угорський історик Й. Бенчур. Автори названого документа отримали нелегке завдання. Це, зрештою, визнавав і сам А. Кауніц, доповідаючи 8 жовтня 1772 р. Марії-Терезії про наслідки їхньої роботи. «Важкі мусили бути спроби, – зазначав він, – щоб таку складну, упродовж століть занедбану і майже цілком забуту справу знову з'ясувати, детально висвітлити і підкріпити такими доказами, на підставі яких ясною була б тепер, на нашу думку, обґрунтованість наших претензій». Однак він не наголошував, що головна проблема полягала, власне, у відсутності таких «доказів». Австрійські чи угорські претензії були звичайною фікцією, а підготовлений документ повинен був створити видимість правомірності несправедливого акту поділу Речі Посполитої й участі в ньому Австрії.

На підставі зібраних матеріалів наприкінці 1772 р. було опубліковане латинською і німецькою, а також, у скороченні, французькою і польською мовами так зване «історичне обґрунтування» окупації під назвою «Вивід прав королівства Угорщини до Малої або Червоної Русі і Поділля та Чехії до князівств Освенцім і Затор». До «Виводу прав королівства» додавалися також документи, які повинні були довести права Угорщини стосовно Галичини, а Чехії щодо князівств Освенцім і Затор. Так званою юридичною її «оснотою» став історичний факт короткотривалого захоплення Галичини угорським королем Андрієм II. Коли у війні з Польщею в битві під Завихвостом над Віслою у 1205 р. загинув правитель Галицько-Волинської держави князь Роман Мстиславович, його союзник Андрій II, скориставшись правом опіки над вдовою і дітьми (Данилом і Василем) Романа, заволодів значною частиною Галицько-Волинської держави і офіційно оголосив себе королем «Галичини і Володимирії...». Цей титул вживали в офіційних документах і його наступники.

Як докази цього факту наводилися витяги з польських, українських й угорських хронік та літописів, лист угорського короля Андрія II до папи Інокентія III, лист папи Григорія III до Андрія II, печатки і документи давніх угорських королів, які містили титули і герби Галича та Володимира тощо. Для того, щоб довести «законність» прав Австрії на галицькі землі, автори «Виводу прав королівства...» посилалися на деякі історичні факти, зокрема на: 1) договір між угорським королем Робертом і польським Казимиром III від 1352 р. (за іншими відомостями 1350 р.), згідно з яким син угорського короля Роберта – Людовік визнавався спадкоємцем Польської корони (на випадок, якщо його дядько помре, не залишивши спадкоємця чоловічої статі). Проте Людовік, ставши угорським королем, віддав Галичину (частину Галицько-Волинської держави) Казимирові із застереженням, що коли б у Казимира народився син, то згадана територія мала б повернутися до Угорщини зі сплатою ста тисяч угорських золотих. У випадку, якщо той не залишить спадкоємця, польська і руські корони повинні перейти до Людовіка; 2) двостороннє зречення прав у 1394 р. – Сигізмунда на користь польської корони, з одного боку, і Ядвіги та Ягайла на користь угорської – з іншого; 3) приєднання до угорського королівського титулу додатку *rex Galiciae et Lodomeriae*, який використовувався аж до Марії Терезії. До «Виводу прав...» додавалося також 17 оригінальних документів, 12 з яких повинні були довести «права» Угорщини стосовно Галичини, 5 – «права» Чехії щодо князівства Освенцім і Затор [8, с. 28–29].

Насправді в цих документах не було справедливих аргументів на користь «правомірності» інкорпорації Галичини до Австрії. Ці документи демонстрували наміри угорських і польських королів незаконно приєднати українські землі, на яких існувала Галицько-Волинська держава і яка була спадкоємницею і наступницею Київської держави – України-Руси. Фактично у XIII ст. мали місце лише невдалі спроби угорських королів незаконно заволодіти галицьким престолом або посадити на нього своїх ставлеників. Пам'ять про це відобразилася в таких елементах угорських королівських титулів, як «король Галича» або «Король

Галичини і Лодомерії». Угорське панування тривало 14 років, і лише в 1219 р. за підтримки дрібних землевласників і міського населення вісімнадцятирічному синові галицько-волинського князя Романа Даниловича вдалося повернути батьківський престол. Спираючись на волинське боярство, 1219 р. Данило Романович звільнив від поляків Берестейщину і Забужжя, а 1225 р. – Луцьк і Пересопницю з округами. Кілька разів він визволяв і вимушено залишав Галич, а 1238 р. утвердився в ньому, остаточно подолавши боярську опозицію. У 1239 р. Данило Романович знову приєднав до своїх володінь Київські землі.

Австрійська імператриця Марія Терезія, не маючи законних підстав для виправдання приєднання західноукраїнських земель, вдалася до таких сумнівних доказів як посилення на мнимо історичні права на західноукраїнські землі на тій підставі, що угорський король Андрій II та інші, спадкоємницею яких вона себе вважала, з XIII ст. називали себе rex Galiciae et Lodomeriae – королями «Галичини і Володимирії...». Обґрунтування австрійських прав стосовно західноукраїнських земель були фікцією, оскільки не мали під собою жодних об'єктивних історичних та правових підстав.

В українському варіанті правильною була б назва «Володимирія» замість «Лодомерія», яка означала латинізоване найменування Волині (від назви Володимира-Волинського – «Володимирія»). Проте назва Володимирія не прижилася, оскільки офіційно українська мова, а відповідно і українська термінологія не застосовувалися. Крім того, місто Володимир-Волинський, від якого вона походила, залишався поза межами Австрії. Цією назвою, а також проголошенням Львова (чи Лемберга, як найменували його на німецький лад австрійці) адміністративним центром нового коронного краю, австрійська влада намагалася підкреслити спадкоємність із володінням українського князя Данила, уродженого у 1253 р. королівської корони [3, с. 45].

Австрійська монархія була багатонаціональною державою, яка складалася з одинадцяти великих народів і низки менших етнічних груп, що населяли більшу частину Східної Європи і становила близько 1/7 населення всього континенту. Ці народи мали різні історичні, культурні та релігійні традиції і над якими не було однакової системи державного управління. Зовсім не випадково Австрійську імперію називали «клаптиковою імперією». Оскільки жодна нація чи народність не мала в Австрійській імперії абсолютної більшості, то й жодна національна культура не була визначальною до такої міри, як російська культура в Російській імперії. Поширюючи свій суверенітет на нових підданих, династія Габсбургів не змінювала, принаймні спочатку, традиційних форм влади в тих королівствах, герцогствах, провінціях і містах, які вона приєднувала. І так відбувалося не лише тому, що Габсбурги не хотіли провокувати опір, а й тому, що їм бракувало сильних централізованих державних установ, необхідних для уніфікації державного управління. Відтак аж до середини XVIII ст. Австрійська імперія була хиткою, слабо скоординованим конгломератом, який часто охоплювали кризи, породжувані внутрішніми чварами та втручаннями ззовні [12, с. 192].

Багатонаціональний склад населення Австрійської монархії призводив до того, що національне питання стало стрижнем усього політичного життя країни, а національна боротьба фактично ототожнювалась із соціальною боротьбою народних мас проти дворян і буржуазії. Тривалий час Австрії вдавалось стримувати національно-визвольні рухи, в усякому разі тримати їх під контролем. Сутність цієї політики висловив австрійський імператор Франц II у розмові з французьким посланцем: «Мої народи чужі один одному: тим краще. Вони не хворіють одночасно одними і тими ж хворобами. Коли у Франції з'являється лихоманка, вона охоплює усіх вас у той же день. Я посилаю угорців в Італію, італійців – в Угорщину. Кожен пильнує свого сусіда. Вони не розуміють і ненавидять себе взаємно. З їх антипатії народжується порядок, з їх ворожечі – загальний мир» [14, с. 474]. Проте політика Австрійської імперії на західноукраїнських землях була відмінною від попередньої польської. Під час перебування українських земель, зокрема Галичини у складі Речі Посполитої, польська влада не визнавала українців за окремий народ, а вважала його частиною польської території, як законний «польський стан посідання», польська знать зневажала національні почуття українського народу, у той час як австрійська влада відносилася до українців толерантно, визнавала їх за окремий народ.

Порівняно з Російською імперією, Австрійська імперія мала ліберальніший політичний режим. Перебування Галичини від останньої чверті XVIII ст. у складі Австрії зробило помітний вплив на духовне життя галицьких українців, внесло в суспільну свідомість і практику чимало елементів, властивих для культури німців, чехів, хорватів та інших європейських народів. Реформаторська політика австрійської імператриці Марії-Терезії та Йосифа II дещо обмежила всевладдя польської панівної верхівки на західноукраїнських землях, забезпечила умови для підвищення матеріального й освітнього рівня українського греко-католицького та православного духовенства й селянства [3, с. 45]. Українцям надавалося право займати урядові посади, відкривались однокласні (парохіальні), трикласні (тривіальні) та чотирикласні (нормальні) школи з українською, польською та німецькою мовами навчання. У 1774 р. при церкві Варвари у Відні було відкрито духовну семінарію, т. зв. «Барбареум», а в 1784 р. її перенесено до Львова. У 1784 р. у Львові було відновлено діяльність Львівського університету із чотирма факультетами з німецькою і латинською мовами навчання. У 1787 р. при Львівському університеті австрійський імператор Йосиф II заснував «Студіум Рутенум» – філософсько-богословський навчальний заклад, призначений для українців, які не опанували німецької та латинської мови. Ця установа проіснувала до 1809 р. і підготувала 470 високоосвічених греко-католицьких священників, які відіграли важливу роль у національному відродженні галицьких українців. У 1808 р. після 400-літньої перерви була відновлена Галицька митрополія [5, с. 14]. Через часткову лібералізацію національної політики після «Весни народів» 1848 р. Східна Галичина стала осередком розвитку української культури, літератури та науки, в той час як на українських землях у складі Російської імперії здійснювалася політика

жорсткої русифікації та дискримінація української культури. Російська імперія не визнавала українського народу, його мови, історії, традицій тощо, що в свою чергу загрожувало самому існуванню українського народу, роз'єданого австрійсько-російським кордоном. Його порятунок лежав на шляху активізації соціального та політичного руху на українських землях у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій, що виступав за національне відродження, тобто за відновлення національних, політичних і культурних прав етносу, який перебував у залежності від панівної імперської народності. Український національний рух супроводжувався зростанням наукового інтересу до свого минулого, дослідженнями етнографії, фольклору й історії, розвитком літератури на народній (українській) мові, заснуванням освітніх і культурних закладів для розвитку рідної культури, утворенням політичних партій, які виступали за здобуття окремішності від імперських державних органів влади [11, с. 44].

На західноукраїнських землях, приєднаних до Австрійської імперії, проживало чимало поляків, євреїв, угорців, німців, румунів тощо. На соціальній структурі західноукраїнського населення українці, які склали більшість населення, посідали нижче соціально-правове становище. Української шляхти у Галичині не існувало, а інтелігенція була малочисельною. Тому українцями здебільшого управляли іноземці: в Галичині – польська шляхта, на Буковині – румунські бояри, у Закарпатті – угорські пани. Першочергове завдання австрійського уряду полягало у тому, щоб організувати державне управління приєднаними територіями на зразок коронних земель монархії Габсбургів та поширити там чинність загально-австрійського права.

Після трьох поділів Речі Посполитої та перемоги над наполеонівською Францією Австрія набула небаченої до того військово-економічної могутності й політичного авторитету в Європі. Австрійська монархія зуміла збільшити свою територію за рахунок поділів Речі Посполитої (1772 і 1795) та приєднання Буковини у 1774 р. Назагал імперія Габсбургів була другою за територією (576 тис. кв. км) у Європі і третьою за населенням (після Росії і Франції) – 20 млн осіб. До складу Австрії було приєднано значну частину предковічних західноукраїнських земель площею понад 83 тис. кв. км з населенням 3,5 млн осіб, з яких 2,4 млн були українцями. У той час інша частина предковічних східноукраїнських земель перебувала у складі Російської імперії з українським населенням 8,2 млн осіб. Однак у процесі геополітичних змін (значне збільшення території і чисельності населення, передусім за рахунок слов'янських народів) в саму основу держави закладалися серйозні соціальні суперечності, які в майбутньому призвели до її розпаду. Інкорпорація під однією австрійською короною численних народів, різних за мовою, культурою, віросповіданням, за рівнем економічного, соціального і політичного розвитку, різним ступенем правової свідомості та правової культури, різними бажаннями, прагненнями і національними характерами не сприяло довговічності Австрійської імперії та привело до її розпаду в 1918 р. [3, с. 50].

Висновки. Приєднання західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії було типовим для епохи європейського абсолютизму актом інкорпорації, який переслідував визначену стратегічну мету австрійського уряду: розширення і зміцнення австрійських кордонів та покращення сполучення між австрійськими провінціями.

У сучасному міжнародному праві під інкорпорацією розуміють насильницьке приєднання однією державою території іншої держави чи іншого народу без врахування його волевиявлення. Виходячи з цього, дії австрійської влади в другій половині XVIII ст. щодо інкорпорації західноукраїнських земель можна кваліфікувати як протиправне насильницьке приєднання, оскільки це приєднання відбулося без згоди та бажання західноукраїнського населення.

Політико-правові наслідки інкорпорації західноукраїнських земель до складу Австрійської монархії – неоднозначні й суперечливі. Негативним стало те, що західноукраїнські землі у складі Австрії та Австро-Угорщини були роз'єднані з українськими землями, які перебували у складі Російської імперії. Захоплення й утримання Австрійською монархією західноукраїнських земель унеможливило створення української державності, розвиток українського права, культури тощо. Обґрунтування австрійських прав стосовно західноукраїнських земель були фікцією, оскільки не мали під собою жодних об'єктивних історичних та правових підстав. Адміністративно-територіальний устрій на західноукраїнських землях був організований на зразок існуючого у землях Австрійської монархії, що давало австрійському уряду змогу здійснювати централізоване державне управління володіннями віддаленими від Відня.

Особливість організації державного управління на західноукраїнських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини полягала в тому, що формування і функціонування адміністративного апарату у коронному краї – Королівстві «Галичини і Володимирії...» упродовж 1772–1918 рр. здійснювалося виключно силами австрійської влади. Західноукраїнське населення змушене було підпорядковуватися введенню чужого австрійського та угорського права. Це сприяло асиміляції західноукраїнського населення, сповільненому розвитку української духовності та культури в XVIII–XIX ст. До негативних наслідків інкорпорації західноукраїнських земель Австрією та Австро-Угорщиною відносимо також неможливість розвитку процесів українського державотворення, збереження власної національної держави, розвитку права, культури.

Водночас Австрійська (Австро-Угорщина) імперія була посередником у культурних зв'язках українського народу з народами західноєвропейських країн, їй належала роль моста між Україною і «справжнім Заходом» – територією, через яку в Україну проникали прогресивні європейські правові та культурні традиції. Вплив цих зв'язків на розвиток української культури був зумовлений тими прогресивними гуманістичними й освітніми тенденціями, які знаменували розквіт європейської культури у XIX ст. Це привело до того, що Україна через західноукраїнські землі перебувала у європейському векторі розвитку.

Позитивним було те, що західноукраїнське населення в умовах відсутності національної державності зберігало свою мову, звичаї, гідність, почуття єдності з усім українським народом. Західноукраїнські землі залишалися невід'ємною складовою частиною етнічної території Українського народу. Галичина як центр західноукраїнських земель завжди була «Українським П'ємонтом», де активно розвивалися давні традиції власної державності й політичної незалежності. У Галичині послідовно обґрунтовувалося історичне право українського народу на самостійне державне існування та культурно-політичний розвиток. Упродовж історичного розвитку в Галичині також спостерігаємо розвинуте відчуття коренів етнонаціонального буття, належності до української традиції.

Список літератури:

1. Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Настасяк І. Ю. та ін. Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини : навч. посібник / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : Тріада плюс, 2002. 88 с.
2. Аркуша О. Г., Кондратюк К. К., Мудрий М. М. та ін. Час народів. Історія України XIX століття : навч. посібник / за ред. М. М. Мудрого. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 408 с.
3. Бойко І. Й. Галичина у державно-правовій системі Австрії та Австро-Угорщини (1772 – 1918) : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 312 с.
4. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XIX ст.). Львів : Світ, 1996. 448 с.
5. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нариси суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
6. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ : Український письменник, 1993. 413 с.
7. Настасяк І. Історико-правовий аналіз входження Галичини до складу Австрійської імперії. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2003. № 38. С. 87–89.
8. Настасяк І. Ю. Організація управління Галичиною і Буковиною в складі Австрії (1772–1848 рр.) : монографія. Київ : Атіка, 2006. 160 с.
9. Никифорак М. В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.). Чернівці : Рута, 2004. 384 с.
10. Ряшко О. В., Ряшко В. І. Формування національної свідомості як важливого чинника патріотизму у майбутніх працівників правоохоронних органів України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 398–404.
11. Україна крізь віки : у 15-ти т. Т. 9 : Сарбей В. Г. Національне відродження України / за заг. ред. В. Смолія. Київ : Видавничий Дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
12. Субтельний О. Україна: історія. Київ : Либідь, 1991. 510 с.
13. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: акад. курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2015. 808 с.
14. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.) : навч. посіб. Львів : Світ, 2013. 752 с.

References:

1. Kulchytskyi, V.S., Boiko, I.Y., Nastasiak, I.Yu. et al. (2002). Aparat upravlinnia Halychynoiu u skladi Avstro-Uhorshchyny. Lviv: Triada plus [in Ukrainian].
2. Arkusha, O.H., Kondratiuk, K.K., Mudryi, M.M. et al. (2016). Chas narodiv. Istoriia Ukrainy XIX stolittia. M.M. Mudryi (Ed). Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
3. Boiko, I.Y. (2017). Halychyna u derzhavno-pravovii systemi Avstrii ta Avstro-Uhorshchyny (1772–1918). Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

4. Veryha, V. (1996). *Narysy z istorii Ukrainy (kinets XVIII – pochatok XIX)*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
5. Kuhutiak, M. (1993). *Halychyna: storinky istorii. Narysy suspilno-politychnoho rukhu (XIX–1939)*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
6. Nahaievskiy, I. (1993). *Istoriia ukrainskoi derzhavy dvadtsiatoho stolittia*. Kyiv: Ukrainskyi pismennyk [in Ukrainian].
7. Nastasiak, I. (2003). *Istoryko-pravovy analiz vkhodzhennia Halychyny do skladu Avstriiskoi imperii. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria yurydychna*, 38, 87–89 [in Ukrainian].
8. Nastasiak, I.Iu. (2006). *Orhanizatsiia upravlinnia Halychynoiu i Bukovynoiu v skladi Avstrii (1772–1848 rr.)*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
9. Nykyforak, M.V. (2004). *Bukovyna v derzhavno-pravovii systemi Avstrii (1774–1918 rr.)*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
10. Riashko, O.V., Riashko, V.I. (2015). *Formuvannia natsionalnoi svidomosti yak vazhlyvoho chynnyka patriotyzmu u maibutnikh pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Yurydychni nauky*, 824, 398–404 [in Ukrainian].
11. *Ukraina kriz viky. (Vols. 1–15); Vol. 9: Sarbei V. H. Natsionalne vidrozhennia Ukrainy. V. Smoliiy (Ed.)*. Kyiv: Vydavnychi Dim «Alternatyvy» [in Ukrainian].
12. Subtelnyi, O. (1991). *Ukraina: istoriia*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
13. Tyshchuk, B.Y., Boiko, I.Y. (2015). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
14. Tyshchuk, B.Y. (2013). *Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain. Novyi chas (XVII st. – 1918 r.)*. Lviv: Svit [in Ukrainian].

Boiko I. Y., Doctor of Law, Professor, Head of the Department of History of State, Law and political and legal doctrine of the Faculty of Law, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine, Lviv.

e-mail : boyko.ist@ukr.net ; ORCID 0000-0002-6841-0271

Historical and legal assessment of incorporation of Western Ukrainian lands to the composition of Austrian Empire in the second half of the XVIII century

The preconditions of incorporation of Western Ukrainian lands into the structure of the Austrian monarchy in the second half of the XVIII century are analyzed. and given a historical legal assessment. It is noted that the accession of the West Ukrainian lands to the Austrian Empire was typical of the era of European absolutism by the act of incorporation, which pursued a certain strategic goal of the Austrian government: the expansion and strengthening of the Austrian borders and the improvement of the connection between the Austrian provinces, first of all, between Semigorod and newly joined in 1772 Galicia.

It was shown that the peculiarity of the organization of public administration in the western territories of Austria and Austria-Hungary consisted in the fact that the formation and functioning of the administrative apparatus during 1772–1918 was carried out exclusively by the Austrian authorities. The western Ukrainian population, in violation of social, national, religious rights, was forced to submit to the introduction of a foreign Austrian and Hungarian law. This contributed to the assimilation of the Western Ukrainian population, the deepening of the crisis of Ukrainian spirituality and culture in the seventeenth and nineteenth centuries. To the negative consequences of the incorporation of Western lands Austria and Austria-Hungary also include the impossibility of developing processes of Ukrainian state-building, preserving its own national state, law, culture.

It was emphasized that Western Ukrainian lands, in spite of the assimilation measures of Austria and Austria-Hungary, remained an integral part of the ethnic territory of the Ukrainian people. During the Austrian and Austro-Hungarian period, the Western Ukrainian population maintained its language, customs, dignity, and a sense of unity with the entire Ukrainian nation. Halychyna as the center of the West Ukrainian lands has always been the «Ukrainian Pyomon», where the old traditions of its own

statehood and political independence were actively developing. It was in Galicia that the historical right of the Ukrainian people to independent existence and cultural and political development was consistently grounded. During the historical development in Galicia, we also experience a developed sense of the roots of ethnonational life, belonging to the Ukrainian tradition.

Keywords: incorporation; Western Ukrainian lands; Austrian empire; Austro-Hungarian; historical and legal assessment.

Рекомендоване цитування: Бойко І. Й. Історико-правова оцінка інкорпорації західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії у другій половині XVIII століття. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 145. С. 8–22. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.145.162212>.

Suggested Citation: Boyko, I.Y. (2019). Istoryko-pravova otsinka inkorporatsii zakhidnoukrainskykh zemel do skladu Avstriiskoi imperii u druhii polovyni XVIII stolittia [Historical and legal assessment of incorporation of Western Ukrainian lands to the composition of Austrian Empire in the second half of the XVIII century]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 145, 8–22*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.145.162212> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 03.04.2019 р.